

*Detta nummer tillägnas
Svenska Odlingens Vänner*

§ 5 Den svenska upplysningsföreningen har till ändamål att understödja och befrämja på kristlig sedlig grundval bildning och kultur bland svenskarna samt att vidmakthålla bland dem det svenska språket och svenska egenarten. Sitt ändamål söker föreningen uppnå genom att å ena sidan vinnlägga sig om att höja religiositet, moral och bildning genom därtill lämpliga föredrag, genom grundande och understödjande av skolor, inrättande av bibliotek, spridning av goda böcker och tidskrifter samt liknande företag. Å andra sidan bemödar den sig om att höja folkets välstånd och levnadsförhållanden till en högre nivå genom undervisning på hushållnings-, lantbruks- och andra näringsområden, genom förmedling av förvärvskällor, genom eftersträvande av hygieniska levnadsvillkor såsom ock genom understödjande av hjälpbehövande.

KUSTBON

Organ för Estlandssvenskarna i Sverige.
Utgiven av Svenska Odlingens Vänner bland
estlandssvenskar i Sverige.

Ansvarig utgivare: *Manfred Nyman.*

Redaktör: *Edvin Lagman.*

Red.sekr.: *Olle Lindström.*

Red. och Exp.: Tunnelgatan 23, 3 tr., Stockholm,
tel. 11 35 00.

Kustbons postgiro: 19 72 07.

Utkommer 1949 med sex nummer.

Prenumerationspris 1949 3: — kr.

Annonspris: 1/1 200:—, 1/2 115:—, 1/4 60:—,
1/8 35:—

Förlovnings-, vigsel- och födelseannonser 5 kr.
Dödsannonser 15 kr.

Härnösand 1949. Härnösands Boktryckeri Aktiebolag

Innehåll

Notiser	sid. 2
Svenska Odlingens Vänner tillkomst och organisation av Anton Vesterberg	sid. 3
Den estlandssvenska skolan av V. Aman	sid. 5
Estlandssvenskt kyrkoliv av Ivar Pöhl ..	sid. 6
S. O. V. och estlandssvenskarnas materi- ella odling av Rud. Timmerman	sid. 8
Svenskestland i stöpsleven av Hjalmar Pöhl	sid. 10
Estlandssvenskarnas förbindelser med Sverige av Alexander Samberg	sid. 12
Något om fisket i Estlands svenskbygder	sid. 14
Minnen från S. O. V:s tillblivelse	sid. 16
S. O. V. i Sverige av pol. mag. Elmar Ny- man	sid. 16
Det glada Reval på 20-talet	sid. 17
Födelsedagar	sid. 18
Kallelse till S. O. V:s årsmöte	sid. 18
Korsord och familjenytt	sid. 19

NOTISER

AVLAGDA EXAMINA:

Vid Statens Sjuksköterskeskola av Agneta
Broman från Ormsö.

Vid Navigationsskolan i Stockholm kaptens-
examen av Alexander Treiberg från Rikull och
Emil Beckman från Ormsö samt styrmansexamen
av Helge Friberg från Ormsö.

Vid Navigationsskolan i Göteborg styrmansexamen
av John Edvin Beckman från Ormsö.

* * *

Alexander Sedman från Stockholm har över-
tagit den av Emmy Lovisa Jönsson och Kerstin
Elisabet Löwander i Boo kommun med post-
adress Kåktorpsvägen 51, Klinten, under firma
Kåktorps Livsmedel o. Kortvaruaffär, Jönsson o.
Löwander, i bolag idkade handelsrörelsen och
fortsätter densamma under förändrad firma
Kåktorps Livsmedel & Kortvaruaffär, A. Sedman.

AUGUST PIHLBERG DÖD

Den 3 juli avled i Norrköping helt oväntat
August Pihlberg från Reval.

August Pihlberg föddes den 25 mars 1892 i
Svenskbyn på Dagö. I sitt hem hörde han det
svenska tungomålet; hans föräldrar talade näm-
ligen svenska med sina barn, trots att estniskan
redan då blivit det vanliga hemmaspråket även
hos dagösvenskarna.

Efter studentexamen vid ett handelsgymnasium
i Reval bedrev Pihlberg merkantila studier i Ber-
lin. Efter sin återkomst till hemlandet fick han
anställning på tändstickstrustens kontor i Reval.

August Pihlberg var en av S. O. V:s mest in-
tresserade medlemmar. Inom Revalavdelningen
arbetade han energiskt och med stor framgång i
teatersektionen. Dessutom var han under många
år medlem i Revals kyrkokör.

Många vänner från gångna år minnas honom
som en pålitlig, god och glad människa.

Svenska Odlingens Vänner jubileumsfemman

Ovanstående vackra sedel kan erhållas av vem
som helst i utbyte mot en riksbankens femma.
S. O. V:s styrelse uppmanar alla estlandssvenskar
och deras gynnare att köpa jubileumsfemman för
att därigenom understödja föreningens verksam-
het för befrämjandet av estlandssvensk kultur-
vård, dvs för inköp av bilder och filmer, som
behandla de estlandssvenska bosättningsområde-
na, insamlande av material till en estlandssvensk
kulturhistoria osv.

Jubileumsfemman kan erhållas genom insät-
tande av kr. 5:— på föreningens postgirokonto
nr 197207 eller genom direkt köp av någon av
styrelseledamöterna. Femman kommer givetvis
också att säljas på hembygdsdagen den 28 augusti
på Tollare.

Originalen har utförts av styrelseledamoten fil.
mag. Anders Stenholm. Figurerna och texten är
i sepia (mörkbrunt) på gul botten.

SVENSKA ODLINGENS VÄNNERS TILLKOMST OCH ORGANISATION

av folkskolläraren ANTON VESTERBERG

Den 1 febr. 1907 samlades ett 40-tal estlands-svenskar till konferens på Nuckö prästgård. Mötet öppnades med avsjungandet av en psalm, varefter kyrkoherde Maass hälsningstalade. I ett längre anförande framhöll talaren de fördelar det kejserliga manifestet av den 17 okt. 1905 skänkte olika befolkningsgrupper inom Rysslands gränser. På grund av den svensktalande befolkningens ringa antal kunde inte någon politisk verksamhet ifrågakomma, men så mycket mer borde man gå in för att väcka vårt folk till nationellt medvetande etc. Citat ur kyrkoherde Maass' tal:

"Till följd av sin fåtalighet löpa svenskarne här ute fara att alldeles uppgå i de kringboende esterna. För att undgå denna fara borde våra svenskar väckas till nationellt självmedvetande, emedan det vore en stor olycka, om de gudomliga gåvorna, ett folks språk och nationella egenomlighet skulle gå förlorade. Även på det ekonomiska och hygieniska området är våra svenskar ställning bedrövlig, och det till stor del till följd av okunnighet. I våra grannländer, där bildning och kultur stå på en högre nivå, råder mycket mera välstånd. För att avhjälpa våra svenskar nöd fordras framförallt bildning, öppnandet av läroanstalter".

I fortsättningen framhöll talaren behovet av en förening, som kunde ta itu med de mest trängande behoven. Efter talets slut konstituerade sig mötet, varvid kyrkoherde Maass valdes till ordförande och lektor Hans Pöhl från Reval till sekreterare. Jag citerar ur protokollet:

"§ 4. Ordföranden vände sig till de församlade med frågan, om dessa ansågo det för önskligt att söka få till stånd en svensk förening i Ryssland, vilken skulle verka för dessa i inledningstalet framkastade önskemålen, vilken fråga besvarades med ett enhälligt ja.

§ 5. Förelästes av pastor Maass ett förslag till grundsatsen om föreningens ändamål, vilket även efter en lång och livlig diskussion antogs i följande form: Den svenska upplysningsföreningen har till ändamål att understödja och befrämja på kristlig sedlig grundval bildning och kultur bland svenskarna samt att vidmakthålla bland dem det svenska språket och svenska egenarten. Sitt ändamål söker föreningen uppnå genom att å ena sidan vinnlägga sig om att höja religiositet, moral och bildning genom därtill lämpliga föredrag, genom grundande och understödjande av skolor, inrättande av bibliotek, spridning av goda böcker och tidskrifter samt liknande företag. Å andra sidan bemödar den sig om att höja folkets välstånd och levnadsförhållanden till en högre nivå genom undervisning på hushållnings-, lantbruks- och andra näringsområden, genom förmedling av förvärvskällor, genom eftersträvande av hygieniska lev-

nadsvillkor såsom ock genom understödjande av hjälpbehövande".

Kyrkoherden framlade sedan ett stadgeförslag i ungefär 50 punkter. Detta gav upphov till en livlig och hetsig diskussion som pågick i flera timmar. Slutligen tillsattes en kommitté, bestående av kyrkoherdarna Edv. Maass och V. Melin, pastor J. Gustafsson, herr v. Nocks, lektor Hans Pöhl, kantor Joh. Nymann, hemmansägare Mats Stahl, herr Johan Aman, herr Mats Tomty, herr Johan Gärdström och handlanden E. Brandt. Kommittén fick i uppdrag att utarbeta slutgiltiga stadgar och att sondera terrängen hos dåvarande ryske guvernören Korostavetz. Det föll på lektor Hans Pöhls lott att underhandla med guvernören. Efter upprepade besök hos denne lyckades Hans Pöhl den 13 okt. 1908 slutligen få hans medgivande att föreningen Svenska Odlingens Vänner i Estland kunde införas i resp. register över föreningar och förbund i Ryssland.

Det var otvivelaktigt en glad representantskara, som den 6 febr. 1909 mötte upp på godset Bysholm. Män från Nuckö, Ormsö, Reval och Rågöarna — ungefär 80 personer — hade infunnit sig. Mötet öppnades med psalmen "Nu tackar Gud allt folk". Kyrkoherde Melin förrättade bön, och kyrkoherde Maass hälsningstalade. Citat ur protokollet:

"I ett längre anförande redogjorde talaren sedan för skälen för föreningens grundande samt dess syftemål. Våra svenskar löpa fara att så småningom utdö, uppgå i de kringboende esterna såsom det redan skett på många ställen härute. Svenskarna borde lära känna sina plikter gentemot sig själva i nationellt hänseende. Vidare behöfde våra svenskar, så som det dock på första konferensen på Nuckö prästgård, då beslutet om en förenings bildande fattades, betonades, upphjälpas till dragligare levnadsvillkor i ekonomiskt och hygieniskt avseende. Sedan redogjorde talaren för kommitténs arbete. Meningen hade ju varit att förena alla i Ryssland boende svenskar, men emedan man härvidlag genast i början stötte på alltför svåra hinder, måste verksamhetsområdet begränsas med Estland. Utarbetandet av stadgar och deras registrerande av myndigheterna hade medfört många svårigheter. Flera gånger hade kommittén fått komma tillsammans och göra ändringar i stadgarna. Trots deras nuvarande ofullkomlighet möjliggjorde dessa dock en vidsträckt verksamhet. Kompletteringen av desamma överlämnades åt framtiden. Talaren slutade med att uttala den förhoppningen, att blivande medlemmar icke allenast med sina materiella bidrag utan även med ord och handling ville stödja den påbörjade verksamheten. Och med Guds hjälp hoppades talaren S. O. V. kunna arbeta till estlandssvenskarnas framgång och välsignelse".

Lektor H. Pöhl föredrog därpå stadgarna och

redogjorde för sina förhandlingar med myndigheterna i Reval. Sedan stadgarna godkänts, upplöstes kommittén, vars medlemmar omedelbart antecknade sig som föreningsmedlemmar och föreningen S. O. V. var ett faktum. Kyrkoherde Maass anmodade de närvarande att bli medlemmar i föreningen och 47 personer anslöt sig omedelbart. Av dessa finnas fyra, fru Lydia Pöhl, folkskollärare Joel Nyman, konsul E. Gahlnbäck och hemmansägare Johan Hörnström i Sverige.

På sammanträdet beslöts, att föreningen skulle bestå av lokalavdelningar med var sin särskilda styrelse. Samtliga lokalavdelningars styrelseledamöter bildade föreningens styrelse. Fyra lokalavdelningar upprättades: Nuckö, Ormsö, Rågöarna och Reval. För Nuckö lokalavdelning valdes 7 styrelseledamöter, Ormsö 4, Rågöarna 3 och Reval 5. Tre styrelsemedlemmar för lokalavdelningen i Reval, ordföranden pastor J. Gustafsson, sekreteraren lektor Hans Pöhl och kassören konsul Gahlnbäck, skulle samtidigt tjänstgöra som föreningens arbetsutskott, eftersom dessa tre funktionärer bodde på samma plats och särskilt i guvernementsstaden som det heter i protokollet. Detta andra möte avslutades med bön av kyrkoherde Edv. Maass. Till slut sjöngs unisont "Vårt land".

Mötet på Nuckö prästgård är intressant även i ett annat sammanhang. För första gången möttes där representanter för så gott som alla större svenskorter. Bönder, fiskare och intellektuella hade ett och samma mål: att ena den estlandssvenska folkstammen, att väcka den nationellt, att höja dess kultur och att förbättra dess ekonomi.

I en återblick på föreningens fyrtioåriga verksamhet vill man gärna stanna inför några händelser, som speciellt belyser dess verksamhet. I den blandspråkiga byn Korkis, där den svensk-talande delen av befolkningen hade det oerhört svårt, öppnades 1909 den första privata folkskolan i svenskbygden. Samma år upptogs undervisningen i Odinsholms skola. År 1913 beslagtogs föreningens samtliga handlingar. År 1915 utverkades tillstånd till svensk religionsundervisning för svensktalande barn i Revals skolor och året därpå öppnade föreningen svenska skolan i Reval. 1919 stadfästes föreningens stadgar av den unga estniska republikens justitieminister. I stället för ett arbetsutskott i Reval tillsattes en centralstyrelse med säte i Reval. 1920 anslöt sig föreningen med hela sitt medlemsantal till Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet. Samma år tog föreningen sitt hittills djärvaste steg och öppnade Birkas lantmanna- och folkhögskola. Med denna institutions tillkomst förverkligades en länge närd önskan.

Skolan blev en högberg för allt estlandssvenskt kulturliv. Av estniska vedersakare kallades den för "det svenska nästet". År 1931 sprängdes slutligen den sista fördämningen, som hindrat estlandssvensk bygdeungdom att nå högre utbildning. Tack vare en vacker donation av en privatperson i moderlandet kunde ett svenskt läroverk öppnas i Hapsal.

En ny tid hade brutit in i svenskbygden. De gamla biblioteken kompletterades med modern litteratur. De i all undanskymd arbetande sångkörerna rycktes upp. Ungdomen kände ett trängande behov att få ge uttryck åt sin livsglädje och arbetslust. Från Nargö och Reval i norr till Runö långt nere i Rigaviken förnam man en vaknande samhörighetskänsla. I augusti 1932 strömmade estlandssvenskarna med båtar, bussar och cyklar till Aibolands första sångarfest i Hapsal. De splittrade estlandssvenskarna hade blivit ett folk.

Ett andra utvecklingsskede i samma anda var idrottsrörelsens genombrott. I augusti 1936 samlades ungdomen från hela svenskbygden till Svenskestlands första idrottsdag i Rikull. Många vackra segrar hemfördes under årens lopp.

Vårt behov av kontakt med moderlandet hade allt sedan slutet av förra århundradet vuxit sig allt starkare. Vi behövde ett fäste i Sverige. Denna uppgift påtog sig opåkallat Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet. Alla initiativ, som togs i svenskbygden alltsedan missionärerna Thorén, Österblom, Falk och Bergstén fram till överflyttningen till Sverige 1943—46, skulle med all säkerhet ha runnit ut i sanden, om vi inte fått det ekonomiska och moraliska stöd, som med varm hand lämnades av denna organisation.

Under S. O. V:s fyrtioåriga verksamhet har vårt folk genomlidit två världskrig, våra ledare har måst kämpa under många olika främmande makt-havandes ständiga hot och förtryck. Föreningens verksamhet har vid olika tillfällen förbjudits, ledarna fängslats och detta endast för att vi hävdade vår rätt och vägrat att ge vika för de ständigt växlande kraven på nationell underkastelse.

Fastän vi nu återbördats till moderlandet har föreningen dock inte förlorat sin uppgift. Vi behöver en enande länk, som verkar för estlandssvensk samhörighet och som kan föra traditionen vidare till kommande släktled, byggande en vård över våra förfäders sega kamp.

Estlandssvenskarnas hembygdsdag

firas i år på Godtemplargården Tollare, Klinten den 28 augusti.

Buss avgår från Borgmästaregatan i Stockholm (linje 11) kl. 9.25 och 11.25. Enkel biljett kostar vid köp av enstaka biljett kr. 1:05, vid köp av rabatthäfte om 10 biljetter kr. —:90.

Båt avgår från Slussen i Stockholm kl. 8:15 och 11:15.

Efter S. O. V:s årsmöte, som börjar kl. 10.00, serveras lunch kl. 12.00 och kl. 13.00. Kl. 14.00 börjar hembygdsdagens officiella program. Högtidstalet hålles av f. d. riksantikvarien Sigurd Curman. Efter programmet blir det sånglekar ute i det fria.

Lunchen betingar ett pris av kr. 3:— plus 10 % serveringsavgift.

DEN ESTLANDSSVENSKA SKOLAN

av folkskolläraren VIKTOR AMAN

Först vid mitten av förra århundradet började man i Europa mera allmänt förstå behovet av en skola för folkets alla barn. Folkskolan kom till.

På 1860-talet fick Svenske Estland sina första egentliga folkskolor. 1874 öppnades på Nuckö ett treårigt seminarium, som 1876 sände ut de första 8 lärarna med svensk utbildning. Nya folkskolor grundades. Samtidigt svepte de första religiösa väckelserna genom byarna. Skolundervisning och religiöst möte samsades gott under samma tak. Folkskolan på dagen var ofta bönehus på kvällen, och läraren var "läsar". Det var ljus morgonstämning över bygden — och den frisinnade Alexander II var tsar över Ryssland.

Estlandssvenskarnas historia är ett skådespel med många växlingar. Utvecklingen går fram över dem, scenen omkring dem förändras upphörligen, deras egen roll i spelet blev förhoppningar och besvikelser mest.

På 1880-talet kom förryskningen, som räckte århundradet ut, ständigt skärpt. Skolorna fick känna på den. Det främmande språket, ryska, lades som ett gökäggi i det svenska skolboet, och gökungen hotade att slutgiltigt tränga ut allt annat. Många av de gamla lärarna slutade. En ny lärargeneration trädde till. Förhållandena var motiga.

Men det började röra sig bland svenskarna nationellt. Avsvenskningen skulle hejdas, skolan skulle bli det främsta medlet härtill. 1905 års revolution gav luft åt förhoppningarna. Snart kom S. O. V. till och blev en samlingspunkt för mycken god vilja. En privat svensk folkskola öppnades i gränstrakten Korkis.

De yttre förhållandena växlade igen, och svenskbygden som en del av Ryssland gled in i världskriget. Vänta och förbida!

Så hände något, som ingen väntat: av två stridande stormakter förlorade bägge; Estland slog sig fritt. Svenskarna som vant sig att bära på slitna förhoppningar, fann plötsligt frihet att förverkliga dem, frihet att grunda skolor, att arbeta på sin kultur, frihet till nationellt liv på alla områden. S. O. V. öppnade nya svenska skolor i Reval och Vippal. Folkhögskolan i Birkas 1920 var det största företaget.

Staten beviljade stipendier för lärarutbildning i Svenskfinland och Sverige. — Rättvist och vackert gjort av estniska myndigheter! — Svenska Lärarförbundet bildades. Lärarkurser för fortbildning hölls i Estland och Sverige. Svenska böcker anskaffades. Folkskolan utbyggdes från 3 till 6 klasser. Många nya skolhus uppfördes. 1931 öppnades ett svenskt gymnasium i Hapsal.

Därmed kan man säga, var det svenska skolväsendet i Estland utbyggt. Längre kunde man inte gå. Detta skedde under en tid, då esterna redan börjat minska sitt för stort tilltagna skol-

system. Hur kunde då svenskarna ha råd till utvidgning?

De hade inte alls råd, men de hade inte heller råd att vänta. Världskriget hade gett friheten men tagit tillgångarna. Skulle man vänta på full ekonomisk bärkraft, bleve det för sent. S. O. V. vågade sig alltså på det ena företaget efter det andra utan att ha några egna tillgångar av betydelse. Det estlandssvenska skolväsendet förblev ett fattigbarn i behov av understöd. Kommunerna åtog sig villigt stora bördor för sina skolor, staten betalade större delen av lärarlönerna; men den svenska kustremsan var nu en gång för sandig för ett givande jordbruk, och de svenska skolorna — ett 20-tal folkskolor, en folkhögskola och ett gymnasium — måste ha hjälp till svensk undervisningsmateriel, lärarutbildning och mycket annat.

Och Sverige hjälpte, privat och officiellt. Att ständigt ta emot "milda gåvor" utan att kunna ge igen var ibland kanske mindre roligt för de mera känsliga, kanske mera roligt för de mindre känsliga. För somliga var Sverige ett land med skimmer av saga över, för alla var det moderlandet, utan vilket svenskheten i Estland var meningslös och omöjlig.

På 1930-talet tillstötte en stor och mycket onödig svårighet: estniseringen. De lokala makthavarna hade visserligen då och då satt krokben för de svenska strävandena, men det estniska folket och de centrala myndigheterna hade hittills varit föredömligt opartiska emot den svenska minoriteten. Nu greps efter utländskt föredöme en hop s. k. intellektuella av nationell yra, och de svårast angripna blev de tongivande. Under fosterländskt skrän styrde den estniska statsskutan för fulla klutar ut för att göra historia. Det var en heroisk tid. Och man övade sig i bragder på de ofarliga minoriteterna. — Nya nationalitetsbestämmelser kom i dec. 1934, ny språkförordning följde, svenska ortnamn förbjöds, svenska lärare omplacerades "på egen begäran" till "ofarliga" platser, stipendierna för utbildning utomlands indrogs, estniska språket blev folkskolans enda viktiga ämne med ständigt ökande timantal osv. Svenskarna gjorde naturligtvis motstånd mot estniseringen, och det fick något "underjordiskt" över sig.

— Ja, så var det för tio år sen. Nu sitter några av våra dåtida vedersakare som flyktingar här i Sverige. Vi säger väl "Frid över deras minne!"

Nästa kastning i världslaget gav oss bolsjevikerna till herrar, men svenskarna kände sig stå i opposition som vanligt. Under kvidan och vända förvandlade sig samhället och skolan följde med. De gamla läroböckerna kasserades, nya kunde inte anskaffas. Arbetsresultatet gick nedåt men betygen uppåt, för det nya samhällets för-

ESTLANDSSVENSKT KYRKOLIV

av kyrkoherden IVAR PÖHL

Estlandssvenskarnas kyrkoliv är i verkligheten svenskbygdens religiösa geografi. Religionskartan är synnerligen olik det estniska fastlandets.

Som bekant existerade det ingen statskyrka i Estland, men det fanns folkkyrka, vars administration sammanhölls av ett frivilligt föreningsband. Det var icke obligatoriskt att tillhöra något religiöst samfund i Estland, men kristendomen och kyrkans ställning bland befolkningen voro grundmurade.

Rent administrativt hade estlandssvenskarna sitt eget svenska kontrakt, vilket territoriellt var det största bland Estlands 16 kontrakt. Det fanns ju svensköar både i Finska viken och Rigaviken. Religiöst byggde svenskbygdens kyrkoliv på pietism, och dogmatiskt var det lågkyrkliga draget förhärskande. Man kan rent av tala om en väckelsebetonad allianskristendom med starkt ekumeniskt inslag. Allt detta var säkert ett arv från Svenska Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, som särskilt genom missionär Lars Österbloms verksamhet och även senare genom andra rikssvenska prästmän efterlämnat djupa spår hos den estlandssvenska allmogen. Ett undantag utgjorde nog Runö med sin utpräglade gammalkyrklighet och delvis även Stora och Lilla Rågö med sin något liberalare teologiska inriktning.

På Ormsö och Nuckö samt i Rikull ägde nästan varje by sitt bönehus, öppet för alla trosriktningar. Men man ville gärna ha prästen med. Och därför är det också fullt förklarligt, att lekmanverksamheten fick en synnerligen stor utbredning. Jag tror, att man knappast kan finna någon församling, där t. ex. söndagsskolverksam-

heten hade ett så fast grepp om alla hem som på Ormsö. Det var säkert en upplyftande syn för hela öbefolkningen, när man med fanor och sång under midsommarhelgen gick man ur huse för att möta upp till söndagsskolfest på kyrkbacken. Att man härvidlag skulle separera sig av religiösa samfundsskäl, kom aldrig ifråga.

Vid sidan av det ekumeniska draget intog det nationella en icke obetydlig ställning. Kyrkan i diasporan är ju ett andligt vårdhem med vida större och mångfaldigare uppgifter än i hemlandet.

När dagösvenskarna 1781 utvandrade till södra Ryssland, var det läraren-predikanten, som var den bindande länken mellan det fäderneärvda och de nya livsvillkoren. Det blir i första hand söndagens gudstjänster, som befästa den nationella samhörighetskänslan. Vid kyrkliga förrättningar, särskilt vid begravningar, kunde man uppleva en sådan varm svensk ton, vars like t. o. m. saknades i de gamla bosättningsområdena. Sjungande följde man den hänsovne till den sista vilan. Varje sorgetåg och skilda åldrar hade sin sång. Ett bevis på denna rörande trohet ger följande strof, författad av den i det stora främlingslandet isolerade svensktalande församlingens ledare:

Du hjältars språk, o sköna modersmål,
du sjunger än från berg och dal
om fädrens tro, och deras viljas stål
om deras fröjder, sorg och kval,
o, sköna modersmål.

delar och framsteg måste naturligtvis komma till synes även på detta område.

Vårvintern 1941 påpekade inspektören, att den kommunistiska pionjärorganisationen fanns i så gott som samtliga estniska skolor men ännu saknades i samtliga svenska. — Det ser alltför demonstrativt ut. Ni får vara snälla och i eget intresse gå med.

Vi var snälla och införde pionjärerna, till namnet. Vi stretade emot och följde med i de nya "aktionerna" inom och utom skolan till bolsjeviktidens slut. Men då var det också slut med tanken på svenskhet i Estland. S. O. V. var borta, många lärare var borta, skolan var i förfall och skulle nog inte repa sig. Äntligen kom överflytningen till Sverige. Vi kan säga, att hela den svenska skolan i Estland, lärare och elever, flyttade över till Sverige. Bara skolhusen blev kvar.

Resultat och betydelse?

Med estlandssvenskens vanliga självunderskattning ansåg jag de estlandssvenska skolorna dåliga. Nu efter några år i rikssvenska skolor har jag delvis ändrat uppfattning. Vi hade i Estland

sämre böcker och knappare undervisningsmateriel, ojämnare lärarutbildning, något kortare skoltid, för det mesta sämre lokaler; men jag har till min förvåning i Sverige sett skolor, som icke varit bättre än dem vi i Estland ansåg dåliga. Det var naturligtvis stor skillnad på en skola i början av 1920-talet och mot slutet av 30-talet. Folkundervisningen var i Estland trots allt klander en del av samhällslivet som hunnit jämförelsevis långt, och resultatet var inte dåligt.

Våra skolor hade vissa fördelar:

Kommunerna skydde i regel inte rimliga kostnader för sitt skolväsen. Sällan någon njuugg konservatism. Skolans utveckling var allas sak i högre grad än i Sverige; kunskapshungern var större. Skolan var bygdens samlingspunkt inte bara vid jul- och avslutningsfester utan vid snart sagt all kulturell verksamhet. Man väntade mera av läraren än enbart skolarbete, och han räckte till mycket mera. Någon ersättning för extra-arbete tänkte ingen på. Vi svensk-troende stod ju i tjänst hos en idé, och vi hade den tillfredsställelse, som tillfaller arbetaren på jungfrulig mark.

Det fanns ju tider i Estlands svenskbygd, när Bibeln var folkets enda läse- och lärobok. Därför är också den estlandssvenska nationella kulturen genomsyrad av kristendom.

Ingen kunde naturligtvis begära, att kyrkan skulle blanda sig i statens rent politiska kamp och på så sätt urarta till ett politiskt parti. Men ett stod klart även för prästmannen och förkunnaren i Estlands svenskbygd, nämligen hans ofrånkomliga rätt och skyldighet att fordra en etisk värdemätning och ett etiskt omdöme i de nationella assimileringstendenserna. Vidare var man överens om att ett förintande av folkgruppens nationella egenart vore ett försök att förstöra den av Gud skapade naturliga ordningen. Kyrkans män blevo på så sätt också andligt-nationella föregångsmän, som slogo vakt kring budordet: "Hedra din fader och din moder...", vilket budord vid sidan av de kristna värdena även framhåller det nationella.

Men vid sidan av det ekumeniska och det nationella draget fanns även det sociala. Kyrkan i svenskbygden förkunnade icke enbart Ordet på modersmålet utan tog även hand om de sociala uppgifterna i församlingen som t. ex. sjukvård och sjukstugebyggen, anordnande av olika slags kurser i praktiska göromål m. m. I detta sammanhang får man inte heller glömma nykterhetsarbetet. Kyrkans män — även lekmännen — införde godtemplarrörelsen i Estlands svenskbygd. Likaså genomdrevs lokalt utskänkingsförbud av spritvaror m. m.

Svenskbygdens kyrka utgjorde också den levande kontakten med moderlandet. Och denna tradition daterar sig åtskilliga årtionden tillbaka i tiden. Redan Gustaf II Adolf sände de första teologie studerandena till Estland. De kommo från Hassle socken i Västergötland. Det var år 1632. Trehundra år senare firade den Hasselblad-ska släkten sitt jubileum i Nuckö kyrka, där en av dess ättlingar tjänstgjort som präst. Det var bl. a. också västgötabygden, som under Estlands frihetstid sände över prästmän och lärare till svenskbygden. Kontinuiteten bevarades således in i det sista. Svenska Kyrkans Sjömansvårdsstyrelse, Baltikum-Utskottet, Gustaf Adolf-föreningarna och en mängd enskilda församlingar ävensom privatpersoner voro varmhjärtade vänner till det estlandssvenska kyrkolivet. Så byggde t. ex. Hedvig Eleonora församling i Stockholm kapellet på Nargö.

Under krigs- och ockupationsåren visade de svenska prästmännen i handling, att det icke enbart gällde att tjäna de egna församlingarna utan kyrkan i dess helhet. Icke enbart från svenskbygdens kyrkofront utan från hela Estlands kyrka, som genom biskopsinviingar mottagit den apostoliska successionen från Sveriges ärkebiskopar, förmedlades till Svenska Kyrkan redogörelser för det kyrkliga läget, skildrande den estniska kyrkans lidanden under ockupationsmakterna o. s. v. Även tillkom genom den estlandssvenska kyrkans förmedling ett nytryck av den estniska bibeln, man hjälpte till att ordna med understöd för deporterade prästmäns familjer, att organisera

estniska församlingar i Sverige, att diskutera, utarbeta och genomföra katastrofplaner o. s. v. Allt detta som en bjudande plikt mot en nästa, som befinner sig i nöd.

När slutligen den estlandssvenska överflyttningen tog vid, var det ånyo kyrkan, som i intimaste samverkan med de andra samfundet bar bördan. Även här gällde det att tillsammans med svenskbygdens befolkning i praktiken tillämpa det allmänliga kristna kärleksbudet och spontant giva sig i kast med de maktpåliggande uppgifter, som icke voro självtagna utan av Tidens Herre pålagda.

När nu även de svenska församlingarna, kyrkoråden och deras prästmän återbördats till moderlandet, så betyder det icke, att kontakten mellan forna församlingsbor och dess prästerskap försvunnit. Det är icke bara gammalsvenskbyborna, som årligen samlas i Roma klosterkyrka på Gotland, och Runöborna, som samlas i Stockholm, nej, även prästmännen och predikanterna från Estlands svenskbygd försöka fortfarande så gott det sig göra låter bedriva ett välsignelserikt uppsökande arbete på ålderdomshem och sjukhus, men ibland resa de också runt och hålla "benkorda" liksom förr i de estlandssvenska byarna. Avstånden äro nu kanske något större, men detta kompenseras mer än väl genom att de risker bortfalla, som följde den estlandssvenska prästmannen på hans vådliga vårliga islossningsfärder till väckelsemöten i svenskbygdens övärld. Varken den prästerliga uppgiften eller lekmanauppgiften är ännu avslutad, ty budskapet om den Eviges trofasthet går vidare över land och hav.

Till salu

motorskutan Fridborg

Nyreparerad och utrustad efter Fartygsinspektionens fordringar. Netto 27,92 ton, brutto 42 ton, dödvikt 65 ton, lastkapacitet: ved 200 m³, sand 55 m³. Pris 8.500: — kr. Tel. BERGSHAMRA 18; Vetershaga 97 (efter kl. 18).

Dipl. Sthlms tillskärarakademi

K. KRÖNDSTRÖM

(från Reval)

Beställningar av DAM- och HERRKLÄDER mottagas. — Adr.: Sofielundspl. 40 1 tr.,

Enskede — Stockholm. Tel.: 59 13 19.

S. O. V. OCH ESTLANDSSVENSKARNAS MATERIELLA ODLING

av folkskolläraren RUD. TIMMERMAN

När S. O. V. för fyrtio år sedan började sin verksamhet, stod föreningens grundare inför vittomfattande och svårbemästrade uppgifter. Den svenska folkgruppen i Estland, som i omkring tvåhundra år haft att dras med nästan fullständig livegenskap, har endast omkring ett halvsekel åtnjutit vissa mycket begränsade mänskliga fri- och rättigheter. Det oaktat att det stora flertalet av bönderna redan haft tillfälle och möjlighet att teckna köpekontrakt på sina gårdar och många erlagt en betydande del av köpesumman, var läget i allmänhet ekonomiskt sett ändå mycket vanskligt. Bebyggelsen var ytterst bristfällig, oftast rent primitiv. Den odlade arealen var alldeles för liten i förhållande till i övrigt odlingsbar mark. Åkerjorden upptog omkring 10—15 %, medan t. ex. skogsslåttern utgjorde 40—50 % av arealen. Åkerjorden avkastade ej ens så mycken brödsäd, att den räckte till den skara arbetsfolk, som behövdes för höbärgningen under den vackraste sommartiden. Det som fattades, måste skaffas genom biförtjänster. Dessa bestod mest i dagsverken vid herrgårdarna. Man hade råkat in i en trolldomskrets, där man trampade runt utan möjlighet att någonsin kunna ta sig ut.

En genomgripande omdaning och nydaning inom såväl det materiella som det kulturella livet hade blivit en trängande nödvändighet, om man ej ville bli ännu längre efter stamfränderna i Sverige och övriga västerländska folk.

S. O. V. hade av egen fri vilja spänt sig för denna knarrande "trävagon". Det var därför av vikt att föreningen främst uppgjorde en verksamhetsplan på lång sikt.

Jordbruket.

Undertecknad hade redan vid tidig ålder kommit till övertygelse om att ett folks kulturella utvecklingsmöjligheter i grund och botten är beroende av dess ekonomi. Efter vistelse i Sverige, studier vid härvarande folkhögskola samt studier och iakttagelser av svenskt näringsliv i övrigt, stärktes min övertygelse ytterligare. Jag återvände så till hembygden med tesen: Inga framsteg är möjliga utan penningar. Skall man börja i rätt ända, så bör folkgruppens ekonomi främst hjälpas upp. Denna inställning godtogs lyckligtvis även av våra ledande kolleger.

Befolkningens huvudnäring var jordbruket, och här hägrade alla goda förutsättningar. Egen fri mark i snart sagt obegränsat omfång, skogbevuxna betesmarker, lövängar och värdefulla mossjordar. Där låg brödet och välståndet visserligen väl gömt för gemene mans ögon, men det fanns dock där. Trollformeln, som skulle locka fram det, behövde läras in.

Vintern 1910 anslog S. O. V. 80 rubel (160 kr.) till avlöning av en jordbrukskonsulent för nästkommande sommar. Detta anslag var egentligen avsett för undertecknad under sommarferierna, ty någon annan jordbrukskunnig person fanns ej då bland estlandssvenskarna. Verksamhetsplan fick jag själv göra upp. I själva verket hade jag redan tidigare utarbetat planer, och propagandan var i full gång. Föredrag hölls och man och man emellan gled samtalet in på det nya jordbruket både i tid och otid. Nu kunde emellertid det planmässiga arbetet börja.

Försöksgårdar utsågs på olika orter med olika slags jord. Beställningar av konstgödsel och fröer mottogs och leveranserna utdelades på Ormsö och Nuckö i Rikull och Korkis. Hos min bror August Timmerman i Klottarp och hos Aleks Tenisberg i Sutlep hade skogsbete plöjts upp, och här kunde konstgödningsförsök på nybruten mark anordnas. På Ormsö hos Pihl och i Höbring hos M. Stahl gjordes jämförande sortförsök med rotfruktsodling. I Korkis hos Gustav Palmkron gjorde man ängsförbättringsförsök genom att sönderharva ytan och inså fröer och konstgödning. Det var dock även en hel del andra utom försöksgårdarna, som beställde konstgödning och rotfruktsfröer och började med rotfruktsodling enligt anvisningar och instruktioner.

Försöksresultaten blev i allmänhet mycket goda, avkastningen per arealenhet uppgick till rätt nära medelavkastningen i Sverige och de rotfruktsarter, som i Sverige befunnits vara överlägsna, visade här exakt samma egenskaper.

Från nyodlingsarbetet har en episod särskilt fäst sig i mitt minne. Jag var en dag i färd med att hjälpa min bror August med plöjning av rotad och röjd betesmark. En av byns mest aristokratiska bönder hade gjort sig ärende att promenera gångstigen fram förbi vår arbetsplats. Han ville tydligen med egna ögon övertyga sig om huruvida vi verkligen var så "dumma", som folk i byn ville göra gällande. Han stannade, vände sig om och betraktade oss en god stund så som man kanske skulle ha betraktat fullständigt mogna därhuskandidater, och så sade han eftertryckligt:

"Här få ne ent så mike än ne kuna stopp e pipa!", vände och gick.

När sedan havren sköt upp och växte manshög, var detta en ej så liten överraskning.

Vår gode och trogne granne Blee's Karl, som ännu lever och befinner sig väl i Sverige, berättade senare, hur han med sin familj arbetat in till vår nyodling. De hade märkt, att säden där vajade på ett egendomligt sätt. Efter noggrann iakttagelse hade de märkt, att hornspetsar av nötboskap emellanåt stuckit upp över sädestop-

parna. Med mycken möda hade han lyckats mota ut skadegörarna ur sädesfältet.

Mjölkboskapsaveln.

Jordbrukets rationalisering med ökad foderväxtodling som syftemål förutsatte ett behov av en mjölkboskapsstam, som inte blott förtärde fodret och producerade gödsel, utan även var i stånd att ekonomiskt omsätta det nedlagda arbetet i värdefulla mjölkprodukter.

Vår ursprungliga inhemska boskap, den röda lantrasen, var alltför starkt och slumpartat uppblandad med olika utländska raser, brejtenburger, angler, ostfrieser, jersey, holmogorsk o. a. Att enbart genom urval skapa fram en konstant stam av detta brokiga material skulle tagit decennier i anspråk. Vi ville se resultaten fortast möjligt. Säkrast hade ju varit att stanna vid någon av de utländska rena djurraserna, men för inköp av ett större antal avelsdjur fattades penningar och dessutom fanns risken att man ändå kunde misslyckas.

I samråd med konsulenten vid estländska adelsgodsens mjölkboskapskontrollförbund, rikssvenske agronomen Erik Faith-Ell, prövades saken och man beslöt att försöka med korsningsavel mellan inhemska och svensk airshire- (numera S. R. B.-) boskap.

Vår glädje var obeskrivlig när agronom Faith-Ell en vacker dag underrättade oss om att godsägare Oskar Ekman, Bjärka-Säby, lovat skänka S. O. V. en tjur ur sin berömda och högvärdiga avelsstam. Vi behövde blott avhämta tjuren. Avhämtningen av tjuren föll på undertecknads lott.

I Bjärka-Säby.

Ankommen till Bjärka-Säby blev jag ytterst vänligt mottagen av godsägare Ekman personligen, den store människovännen och välgöraren, som bland annat även var en av estlandssvenskarnas främsta beskyddare, och hans unga och ståtliga, ej mindre vänliga fru. Ännu efter fyrtio år har jag ett enastående livligt minne av de två gestalterna i slottets pampiga och samtidigt trolska miljö.

En agronom i slottets tjänst visade mig ladugården och stallet med de kraftiga och präktiga djuren samt mejeriskolan och skjutsade mig runt kring godsets vidsträckt och välskötta ägor.

Bjärka-Säby var redan då en mönstergård i ordets fullaste bemärkelse och avelscentrum för svensk airshireboskap. En värdefull minnesgåva i form av en rikt illustrerad Bjärka-Säby-bok måste undertecknad jämte allt övrigt kvarlämna i Estland vid flykten därifrån.

Jag blev i varje fall rätt betänksam, när jag fick se allt detta. Skulle dessa storvuxna, väl-födda och välskötta djur kunna anpassas efter våra primitiva förhållanden?

Utom tjuren Are I skänkte godsägare Ekman dessutom en dräktig kviga Sonky II. De båda ungdjuren var ej släkt med varandra, och deras avkomlingar, tjurkalvarna, skulle sålunda kunna

användas till fortsatt korsningsavel i svenskbygden för någon tid framåt utan större risk för ogynnsamma följder av släktskapsavel.

Efter åtskilliga strapatser, varibland må nämnas särskilda svårigheter med ryska tullmyndigheter i Riga (de påstod nämligen, att djuren hade brucellos — kastningssjuka; först sedan de mutats med tjugu rbl. [40 kr.] blev djuren smittfria och ofarliga för införsel till riket) ankom jag en dag i början av oktober till Hapsal med djuren. Tjuren placerades av S. O. V. på Nuckö prästgård hos pastor Cevalius. Kvigan Sonky omhändertogs av August Timmerman i Klottarp.

Hur utföll försöket, frågar kanske någon läsare. Varken illa eller bra, skulle jag vilja svara. Förra världskriget gjorde slut på all verksamhet, och det dröjde år innan arbetet återupptogs av folkhög- och lantmannaskolan i Birkas med nya importerade avelsdjur av samma ras, numera under benämningen S. R. B.-boskap. Försöksverksamheten fortgick ännu för fullt då S. O. V. och estlandssvenskarna 1943 och 1944 tvingades fly från Estland och lämna allt i sticket utom vad som rymdes i en eller annan resväska. Om djuren nu av ryska kommunister deporterats eller slaktats på grund av kapitalistisk härkomst, vet ingen.

Andelsmejeriet.

I S. O. V.:s rationaliseringsplan ingick slutligen grundandet av ett andelsmejeri. Det kunde ej bli fråga om rent svenska mejeridistrikt på mer än en ort, Nuckö, som var den mest centrala. Men även här fanns en hel del estniska jordbrukare inblandade i svenskområdet, vilket förhållande gav anledning till allvarliga bekymmer. För en rikssvensk kan det förefalla löjligt, att vi ville åtskilja svensk och estnisk mjölk. Men av rent nationell självbevarelsedrift var S. O. V. tvungen att räkna med sådana förhållanden, som ytligt sett föreföll vara bagateller. En andelsmejeriförening som ekonomisk förening av demokratisk art hade lätt kunnat urarta till en nationalpolitisk valplats, där segern komme att hänföras av den grupp, som företrädde majoriteten inom föreningen. Dessutom är all ekonomisk föreningsverksamhet av så ömtålig art, att det minsta biintresse, som blandas in, och särskilt politik eller nationalpolitik, om den får tränga in i verksamheten, verkar som ett frätande och upplösande gift på företaget. S. O. V. hade ej annat val än att försöka förebygga det onda med samma slags ont.

Handlanden Palmbergs fastighet i Bissholm med tillhörande c:a 20 tunnland jord inköptes för mejeriets räkning, och rörelsen igångsattes med smör- och stvorockberedning.

Mjölkanteringen i bondgårdarna lämnade ännu mycket övrigt att önska, varför kvaliteten ej kunde anses vara särskilt hög. Den ringa dagliga invägningen gjorde också sitt till att ej fullt prima exportvara kunde framställas. Dessutom var en för hand driven inrättning ej ägnad att hålla driftskostnaderna nere på rimlig nivå. Trots allt hade jordbrukarna i mejeriet dock fått

SVENSKESTLAND I STÖPSLEVEN

av kontraktsprosten HJALMAR PÖHL

Jag har fått i uppdrag att ge några glimtar från den estlandssvenska politiska fronten under de senaste årtiondena samt från återbördandet av den svenska folkspillran till moderlandet. Min artikel kommer huvudsakligen att behandla vissa principiella iakttagelser, i synnerhet som den redan av utrymmesskäl icke kan bli en uttömmande detaljgranskning av händelseförloppet.

Även estlandssvenskarna ha under historiens lopp haft sina frimodiga förkämpar, som med Fritiof deklarerat: "Förrn du stryker gå hellre i kvav". Och denna kamp blev icke resultatlös. 1909 bildades föreningen "Svenska Odlingens Vänner", vars närmaste uppgift var att samla alla estlandssvenskar till kulturellt samarbete. Föreningen utförde ett storslaget nationellt konsolideringsarbete under ofta vanskliga yttre betingelser. När Estland den 24 februari 1918 förklarade sig självständigt, hade även svenskarna säte och stämma i landets första provisoriska regering. Då det gällde att på slagfältet försvara landets oberoende, skyndade även estlandssvenskarna ut för att gemensamt med majoritetsbefolkningen bringa sitt offer på fosterlandets altare. Månget estlandssvenskt bröst pryddes med taperhetsmedalj, men namnen på estlandssvenska män återfunnos även i dödsannonserna.

Därmed var grunden lagd för den estlandssvenska politiken. Den kunde bara präglas av två

samverkande faktorer: å ena sidan lojalitet mot det land, för vilket man kämpat, och å den andra en obetingad trohet mot den gamla nationella kulturen. När den gemensamma segern var vunnen på slagfältet, gällde det att hävda de fäderneärvda rättigheterna även i den parlamentariska fejden. Och när representanten för den svenska folkgruppen, Hans Pöhl, den 5 juni 1920 under grundlagsdebatten i den konstituerande församlingen yttrade: "Kulturautonomi är vår livsfråga, även vi vilja leva", så stadfästes i landets grundlag av den 15 juni 1920 för minoriteterna även rätten till kulturell självstyrelse.

Då den svenska folkspillran geografiskt var samlad i egna kommuner och bildandet av kulturell självstyrelse också — och icke minst — var en ekonomisk fråga, så erhöilo vi tillsammans med den ryska minoriteten av staten avlönade folksekreterare vid kultusministeriet. Folksekreteraren hade befogenhet att inspektera de svenska folkskolorna samt var kontaktman mellan lärarkåren och landets centrala myndigheter. Existensen av denna befattning vid de centrala myndigheterna har tvivelsutan underlättat lösningen av många delikata problem, som ofta voro svärbemästrade på grund av lokala motståndningar särskilt i de språkliga gränsområdena.

Vid sidan av denna folksekreterarinstitution hade estlandssvenskarna möjlighet att genom all-

en om än liten så dock aldrig sinande inkomstkälla.

Driften måste dock, som så mycket annat under förra världskriget, nedläggas tills folkhög- och lantmannaskolan i Birkas avbröt törnrosasömn.

Slutord.

När jag nu tänker tillbaka på dessa tider, kan jag ej undgå att beundra den entusiasm och det stora intresse, med vilket befolkningen deltog i alla dessa förehavanden. Föredragslokalerna var alltid till trängsel fyllda. Folk kom från när och fjärran, bönderna gick man ur huse och även kvinnorna var i allmänhet med. Tåligt och uppmärksamman anammades vartenda ord under timplånga anföranden. Vid ett föredragsmöte i Bissholms gamla herrgårdssal, som var fullsatt, råkade jag hålla på med föredraget i drygt två timmar i sträck. Ingen av de närvarande visade dock det minsta tecken till trötthet eller ledsnad, alla åhörde hela tiden mitt anförande med största uppmärksamhet och i andlös spänning. När jag slutat och vi blev ensamma med numera framlidne kantor Johan Nyman, sade denne: "Nu hold du tel så lenget än ja fick liv-värk". (Nu höll du på så länge att jag fick ont i magen.) Han menade intet illa, då han faktiskt fått mag-

smärtor av att sitta så länge i instängd luft. Det var dock även en välbehöblig vink till hans unge kollega, att det kan bli för mycket även av det goda. Fast jag själv måste rodna, kunde jag ej låta bli att nämna, vilket gott betyg jag ville ge mina landsmäns och landsmaninnors intresse.

Jag hoppas bara, att våra ungdomar skall vara av samma skrot och korn i detta vårt nya hemland med mångfaldiga möjligheter till förvärvande av kunskaper.

Tiden för omkring fyrtio år sedan var en kulturell revolutionstid i Estlands svenskbygd. S. O. V. blev ett centrum för dirigering av de olika revolutionära tendenserna och strömningarna. En revolution frambringar inga nya värden på en gång, men om den ledes i rätt riktning ger den ny syn på och ny inställning till saker och ting och skapar förutsättningar för kulturellt och nationellt framåtskridande.

S. O. V. har, om än oavsiktligt, genom sin verksamhet förberett den unga generation, som lever i dag, för en förflyttning hem till moderlandet. S. O. V. var också denne Moses, som med stöd och hjälp från goda rikssvenskars sida förde estlandssvenskarna ut ur det land, vilket enligt vad vi erfarit, nu blivit värre än ett Egyptens land.

männa och proportionella val även erhålla riksdagsmandat. Men då de svenska rösterna icke ensamma räckte till för självständigt mandat — senare höjdes varje partis representation till minst två mandat i riksdagen — var man nödsakad att bilda kartell med det parti, som socialt eller politiskt stod den svenska folkgruppen närmast. I de första riksdagarna bildade man kartell med kristliga folkpartiet och kämpade tillsammans med detta en segerrik kamp för införandet av kristendomsundervisning i folkskolorna. Av valtekniska såväl som minoritetspolitiska skäl bildades sedermera valkartell med landets tyska minoritet, vilket i den parlamentariska praxisen utmynnade i ett politiskt samgående även med representanter för den ryska folkgruppen.

Då sociala och ekonomiska motsättningar saknades inom den svenska folkgruppen och den bärande grunden för folkets andliga liv var de nationella och kristna värdena, hade allt ”valfiske”, som appellerade till andra intressen än dessa, föga framgång. Estlandssvenskarna voro även allt för individualistiska för att hylla någon form av ledarkult eller politiskt-totalitära tänkesätt. Att varje nation har sina föregångsmän strider icke mot sann demokratisk uppfattning. De estlandssvenska föregångsmännen voro ju också framförallt sinsemellan samverkande i för nationen livsviktiga frågor. De rent nationalpolitiska frågorna diskuterades inom estlandssvenskarnas politiska sammanslutning ”Svenska Folkförbundet”.

Skola vi skriva estlandssvenskarnas politiska historia, kunna vi icke förbigå de namn, som samtidigt hävdade den fäderneärvda kulturen. Därför kan man egentligen icke tala om partipolitiker i svenskbygden, utan endast om kulturpolitiker. I sådana sammanhang hade det ingen viktig betydelse, om den eller den innehade den eller den befattningen. Det gällde framförallt att bevara den nationella och kulturella kontinuiteten. Denna bevarades också med graduella skillnader — delvis beroende på inrikespolitiska problem — ända tills den estniska statens upplösning tog sin början, vilket skedde hösten 1939 när diktaten österifrån började ta form i landet och förvansa dess utseende, icke minst i svenskbygden. Det var de sedan århundraden av svenskar bebodda öarna Odinsholm, Stora och Lilla Rågö samt Nargö, som i första hand evakuerades för att upplåta militära baser. I dessa händelser ha vi ett av de starkaste motiven för den forceerade överflyttningen till Sverige. Men samtidigt kan man icke förtiga förhållandet att redan i början på 1930-talet hundratals estlandssvenska ungdomar sökte sig västerut över havet.

När den tyska befolkningen i Baltikum hösten 1939 fick uppbrottsorder — en direkt följd av Molotov—Ribbentrop-pakten den 23 augusti — gjorde estlandssvenskarna förtvivlade ansträngningar för att få lämna landet, men det stannade vid enbart 110 Rågöbor, som lyckades komma över, innan järnridån den 5 augusti 1940 defini-

tivt gick ned även för svenskbygden. Från den följande tiden räkna estlandssvenskarna sina smärtsammaste förluster. Det finns knappast någon familj, som icke förlorat nära anhöriga. Men framförallt var det föregångsmännen och den estlandssvenska lärarkåren som fick lida. Namn som Mathias Westerblom, Nikolaus Blees, Anders Lindqvist, Anton Fagerlund, Tomas Gärdström m. fl. tala sitt tydliga språk. Likaså krävde tvångsmobiliseringen, kriget och ockupations-skiftet sina offer bland befolkningen. Och detta just bland de unga — stommen i folkstammen.

Med tanke på dessa händelser är det fullt begripligt, att man fr. o. m. 1939 icke längre kunde tala om någon estlandssvensk konsolideringspolitik på ort och ställe. Det fanns bara en enda realpolitisk faktor att räkna med: evakuering från de gamla bosättningsområdena, som av storpolitiska skäl höll på att tagas ifrån befolkningen.

Man behöver endast ta del av de tusentals brev som under denna tid sändes till anförvanter i Sverige, för att få en tydlig uppfattning om vad som då rörde sig i den estlandssvenska folksjälen.

Därmed ha vi ickså redan funnit det innersta motivet till denna frivilliga överflyttning. Varje estlandssvensk visste att han var välkommen till Sverige. Skillnaden mellan den tyska och den svenska överflyttningen var den, att estlandssvenskarna togo sin tillflykt till moderlandet inte till följd av en yttre formell kallelse utan på grund av en inre samhörighet, vilken särskilt starkt framträdde i det nödläge, som framkallats av det storpolitiska maktspelet.

En överflyttningsaktion var givetvis beroende av de tekniska förutsättningarna, men den principiella inställningen var dock avgörande. Denna inställning fanns också hos en folkgrupp som kämpat, hoppats och trott och till sist kommit till insikt om att det icke gick längre. Estlandssvenskarnas mission som kulturell utpost, vilken hade obehindrad samfärdsel och andligt utbyte med moderlandet som främsta livsvillkor, var slutförd. Tillfartsvägarna hade spärrats, oljan i lampan började tryta. Uppbrottets stund hade kommit. De första estlandssvenska politiska flyktingarna — klagomännen från 1861 och gammalsvenskbyborna från 1929 — skulle nu få talrika efterföljare.

När en svensk delegation i januari—februari 1942 besökte svenskbygden, föreföll frågan om överflyttning vara klar i princip. På grund av politiska och taktiska skäl fick saken dock icke offentligt diskuteras. När hjälpsändningarna från Sverige våren samma år anlände med bl. a. båt-motorer, var det en direkt hjälp för flykten västerut. De flesta av dessa motorer ha lyckligt återbördats till ursprungslandet. När våren 1943 de första ”sjuktransporterna” avgingo från Estlands svenskbygd, var det enbart en bräsch för fortsatt offensiv på denna front, vilket även markerades med ytterligare transporter vid årsslutet. Och när sedan en av de mest dramatiska transporter-na genomfördes i februari 1944, betydde detta

Estlandssvenskarnas förbindelser med Sverige

av folkskolläraren ALEXANDER SAMBERG

1948 skrev jag i ett nummer av Kustbon om dem, som tidigare av en eller annan anledning varit tvungna att lämna sin hembygd för att i Sverige söka drägligare levnadsvillkor. Oberoende av om man därborta i det gamla landet visste mycket eller litet om Sverige, framstod detta i alla fall som en "frihetens stamort". Naturligtvis skulle man även i Sverige få arbeta hårt, men tsarväldets oberäknliga makt skulle icke nå dit, och denna tröst var tillräcklig. Men hur avläggset och oåtkomligt var dock icke detta land. Harry Blomberg har träffsäkert uttryckt detta i sin bok *Babels älvor*, där han låter Peter Eldbusk säga: "Nu försvann Dagö". "Och Sverige", tillägger han ännu lågmäldare. Torén står mörk och stirrar alltjämt västerut. "Ja, du har rätt, pojke", svarar han. "Nu försvann Sverige".

Nu försvann Sverige, nu försvann hemmet. Det var en beklämmande tanke. Men Sverige var ett land, det där visserligen försvann i yttre måtto men som ändå alltid fanns kvar i vårt inre liv. Ju mer tsarväldets och baronernas grepp kring oss och vår frihet hårdnade, desto klarare stod Sverige för oss som "det stora landet", "svensklandet", där svenskan icke var ett språk, som

talades av ett mindretal, där det fanns frihet, rättvisa och förståelse. När vid mitten av 1800-talet klagomänen från Ormsö flydde till Sverige, visste de, att det var så. De svenska kungarnas skydds- och frihetsbrev till estlandssvenskarna voro ej annat än tecken på att Sverige för estlandssvenskarna icke fick bli ett land, som kunde försvinna för alltid.

De estlandssvenska prästerna härstamma i många fall från Sverige. Detta utgjorde en icke obetydlig förbindelselänk mellan ursprungslandet och de skingrade. Och så var det särskilt en enstaka händelse vid mitten av förra århundradet, som visade, att även Sverige å sin sida var angeläget att knyta förbindelserna fastare. En båt från Vippal förliste 1855 i de svenska skären och besättningen fördes inför svenske kungen. Denne lät presentera dem för drottningen, de utrustades med en ny båt, fingo en mängd böcker med sig och en hel last salt.

Det är så mänskligt att hoppas och tro, att vänta och bida, såsom många av de våra ha gjort. Vad väntade då estlandssvenskarna på, vad bidade de, vad fattades dem? De voro ett folk i förskingringen, de behövde andlig livsluft, stöd,

endast fortsatt kamp på samma frontavsnitt. När samma vår Svenskfinland inkopplades i trafiken, var det en säkerhetsåtgärd som dikterades av det aktuella läget vid krigsfronten, vilken ånyo närmade sig Estlands svenskbygd. Att de "legala" transporterna återupptogs kring midsommaren 1944 och fortsatte, tills landet ånyo blev krigsskådeplats, är ett belägg för att den 1939 aktualiserade utvägen visat sig vara framgångsrik. Man har ofta kallat de estlandssvenska transporterna legala. Den som haft möjlighet att på nära håll följa händelserna har emellertid en helt annan uppfattning. Varje färd över Östersjön föregicks och avslutades med så många dramatiska episoder, att här icke kan talas om en tillförlitlig överenskommelse mellan tvenne parter på laglig grund. Alla de s. k. legala transporterna voro i själva verket en flykt undan de maktavande och deras order och kontraorder, som avlöste varandra.

Skulle man ge en sammanfattande karakteristik av händelserna särskilt under åren 1942—44, så kan man fastslå, att överflyttningen var ett utnyttjande av motsättningarna mellan representanterna för inrikes- och utrikesärendena i Tredje riket samordnat med estlandssvenskarnas eget initiativ att fly i små båtar, vilket hos den ena myndigheten försvårade och hos den andra underlättade transporterna. När blomman av den estlandssvenska befolkningen flytt till Sverige på egen risk, fanns det givetvis ingen anledning att inrätta spädbarns-, mödra- och

ålderdomshem för de kvarvarande mitt under brinnande krig. Detta var den logiska slutsats en normal människa skulle ha dragit av situationen. Att göra detta klart för de maktavande var emellertid ett hopplöst företag. För att undvika repressalier mot flyktingarnas anhöriga fick man finna på utvägar, som äro välkända från motståndsrörelsens historia. Estlandssvenskarna hade ju också under ockupationen sin motståndsrörelse vilken krävde offer, men detta är ett faktum som vi i detta sammanhang icke ha anledning att gå närmare in på.

Estlandssvenskarnas nödläge omfattades med förståelse i Sverige. Den sammanhållande och ledande kraften här var riksantikvarien Sigurd Curman, Svenskestlands beprövade vän.

Estlandssvenskarna ha förmånen att icke direkt tillhöra flyktingarnas miljonarmé, en armé som alltjämt befinner sig på marsch. Men vi ha något gemensamt med dessa flyktingar. Även vi ha vågat trotsa slaveriet som institution, även vi ha gjort uppror mot detta radikala förnekande av frihet och mänskliga rättigheter. Vår lojalitet mot de principer, som hylla frihet och rättvisa, kommer alltid och allestädes att vara lika fast.

Det vore kanske på sin plats att i samband med denna fragmentariska återblick ägna en tanke åt alla de svenskättlingar, som fortfarande stå under väldets domvärjo, åt alla dem som tömt lidandets kalk till dräggen, åt alla dem som gått ett ovisst öde till mötes och åt alla dem som redan stupat på sin post.

uppmuntran och förståelse för att kunna bevara sin nationella egenart. De behövde intimare förbindelser med Sverige, en pulserande ström av resande människor i bägge riktningarna, av andligt, kulturellt och materiellt utbyte. De behövde upplysning och bättre ekonomi.

En ny tid bröt verkligen in i de estlandssvenska bygderna, när år 1883 tre lärare och predikanter från Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen kommo över dit. Ett alltmer stigande intresse för kristendomen som livsform medförde även behov av bokliga kunskaper. De då rådande politiska förhållandena i Ryssland lade dock allvarliga hinder i vägen för förbindelserna västerut, och den livgivande andliga transfusionen från Sverige bidde ännu sin dag.

Så reste 1892 en svensk student över Finland till Reval i Estland och kom därifrån att besöka några av Estlands svenskkorter. De bilder han där såg och de intryck han mottog voro ingalunda ljusa. Det rådde andligt mörker, fattigdom och efterblivenhet hos folket under de låga stugornas halmtak. Men han fann dock något mycket stort hos dessa människor: troheten mot det svenska språket. Denna trohet bildade en hjärt kontrast till skuggan, en kontrast, som var så stark, att den skulle komma att få återverkan bland alla världens svenskar. Den svenske studenten själv kunde icke glömma denna kontrast. Han unnade sig ingen ro, förrän Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet blivit verklighet och tidningen Allsvensk Samling börjat spridas. Den lät förvisso som en eggande fanfar, denna nucköfolkets trohet, som Wilhelm Lundström icke kunde glömma och som fick Gideon Danell att med kärlek till ämnet, folket och uppgiften pränta det gamla målet i bok. Så knötös förbindelserna och Sverige återupptod i Svenskestland.

De som uppehöll dessa förbindelser voro till en början icke många. Det var en Hans Pöhl, en Joel Nyman, en Nikolaus Blees, en Rudolf Timmerman, som besökte Sverige, och några rikssvenskar, som reste över till Estland. Estlandssvenskarnas sak hade emellertid blivit Riksföreningens sak. Ungdomar från Estlands svenskbygder bereddes tillfälle att besöka folkhögskolor i Sverige, de återvände med nyupptäckta möjligheter och vidgade vyer. Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner bildades, och svensk litteratur fann vägen till allmänheten.

Med Estlands befrielse 1918 försvann tsarväldets politiska tryck. De hinder, som förut försvårat kontakten med Sverige, voro borta. I svenskbygden törstade man efter andligt utbyte. 1920 grundades Folkhögskolan i Birkas. Undervisningen handhades av rikssvenska lärare med skolans rektor Kaleb Andersson som organiserande och enande kraft. Det var morgonsol över svenskbygden då. Många rikssvenskar kommo på besök, det ordnades svenska lärarkurser i Estland och estlandssvenska lärare fingo tillfälle besöka kurser i Sverige (Uppsala 1920). Den svenska kyrkan med Nathan Söderblom i spetsen ivrade för estlandssvenskarnas församlingsliv.

Ärkebiskopen avlade själv besök i Estlands svenskbygd. Den frikyrkliga verksamheten fick nytt liv. 1929 besökte Sveriges konung Estland och bevistade därvid gudstjänsten i svenska kyrkan i Reval. Sveriges kronprins företog en resa till Estlands svenskbygd 1932.

Inför sådana närmanden från rikssvenskt håll kunde estlandssvenskarna förstå, att de icke mera behövde känna sig som ett bortglömt folk, och detta intryck stärktes ytterligare, när många unga män efter att ha besökt folkhögskolor och seminarier i Sverige återvände till hembygden.

Bildning och hyfsning vunno insteg i bygderna, den ekonomiska standarden höjdes och levnadsförhållandena överhuvud taget förbättrades. Den sedan gammalt ganska livliga kustsjöfarten utsträcktes nu ända till Sverige, där man saluförde potatis. Utom den rent ekonomiska vinsten medförde sjöfarna kunskap om förhållandena i Sverige. Framför allt materiellt sett låg livet här på ett högre plan. Detta utövade en stark lockelse på många, framför allt på ungdomarna. 1927 reste några flickor över och togo tjänst på Gotland. Någon gång reste de hem till Ormsö för att hälsa på — däcksplats Stockholm—Hapsal kostade på den tiden endast omkring 10 kronor.

Under tiden intensifierades det kulturella och idrottsliga livet. I Hapsal grundades med ekonomisk hjälp från rikssvenskt håll ett svenskspråkigt gymnasium. Rikssvenska lärare slog sig ned i staden och besökte därifrån svenskkorterna. Även riksantikvariern Sigurd Curman företog flerfaldiga resor dit ut. Gerhard Hafström cyklade långa sträckor på våra landsvägar och bekantade sig med livet i Svenskestland. Nationellt, kulturellt och ekonomiskt gjorde estlandssvenskarna under denna tid märkbara framsteg. Det stod klart, att om denna stam skulle kunna existera som en kulturellt självständig enhet, var en orientering västerut absolut livsviktig. Ungdomen längtade t. o. m. bort från de torftiga livsbetingelserna till det rika landet i väster.

I slutet av 1930-talet reste också på en enda sommar icke mindre än 80 ungdomar från Rikull över till Sverige. De ansågo, att utkomstmöjligheterna voro för små där hemma och att den ständiga delningen av gårdarna vid arvsskifte gjorde situationen ohållbar. Detta var signalen till uppbrott. Estlandssvenskarna ville hem till Sverige. (1943 hade sålunda omkring 1.300 personer på ett eller annat sätt tagit sig över.) Nu började även krigsfaran bli överhängande. När så den gigantiska kampen började och den lilla folkspillran åter hotades av fullständig isolering, stod det klart för alla, att enda utvägen var en allmän överflyttning till Sverige. Visserligen höll man ut några år under de olidliga förhållanden, som inträdde under krig och ockupation, men alla insågo, att den svenska kulturen i Estland var tillspillogiven. 1942 fick Estlands svenskbygd åter upp förbindelserna med Sverige, men dessa hjälpte endast till att ännu starkare befästa utvandringstanken. Gymnasiet slutade sin verksamhet, sedan de flesta lärarna rest eller flytt till

Något om fisket i Estlands svenskbygder

Kustbons redaktion har anmodat mig att skriva om fiskerinäringen i de estlandssvenska kusttrakterna. Efterföljande rader gör på intet sätt anspråk på att vara en uttömmande skildring av ovannämnda näringsfång utan inskränker sig endast till några spridda bilder därav.

De estlandssvenska bygder, där fisket spelade en viktigare roll var Nargö, Stora och Lilla Rågö, Odensholm och Runö. Alltså öarna. Ormsö torde med hänsyn till de vidsträckta möjligheterna till jordbruk kunna hänföras till de orter där fisket bedrevs mer eller mindre såsom binäring och för det mesta var säsongbetonat. Men det fanns även på Ormsö ett avsevärt antal hushåll, som saknade jordbruk och därför var tvungna att mera ty sig till havet än jordbrukarna gjorde.

Bland de fisksorter, som gav de största fångsterna, kan nämnas strömming, skarpsill (vassbuk), rödspätta och torsk. Under vårsäsongen fångades på flera orter även avsevärda mängder gädda, abborre och sik och under sommarmånaderna dessutom ål.

Vad fångstredskapen för dessa ovan nämnda fisksorter beträffar, torde de inte i nämnvärd grad ha skilt sig från de i Sverige brukliga. Skötarna, som knöts samman 3 à 4 stycken, lades med övre telnen akterut i båten och den nedre förut och sträcktes, så långt båtens längdutrymme medgav. I mellanrummen mellan skötarna knöts en vakare (*letare*) av kork. Vakarna voro försedda med längre eller kortare tåg, beroende på hur djupt man önskade sänka redskapen. Detta berodde i sin tur på hur djupt man

ansåg fisken röra sig. I vardera ändan av de sålunda sammanknutna näten (*lagna*) knöt man fast ett stadigt ankartåg med ankare. En och samma båt kunde ta 3—4 *lagnar*, beroende på båtlagets storlek.

När allt sålunda var klart, stack man ut från land, men varthän...? Till detta återkommer vi senare.

För fångst av rödspätta, sik, abborre och gädda använde man relativt grunda och stormaskiga nät och mjärदार. Även dessa nät knöts samman flera stycken efter varandra. Eftersom de i regel lades ut på grunt vatten, förankrade man dem ofta endast med stenar i stället för ankaren. På Ormsö fångades strömming även med ryssjor, vilket inte torde ha förekommit på någon annan ort. Torsk fångades i huvudsak med bottenrev (långrev) och med en enda krok ("pilkning"). Även rödspätta fångades rätt allmänt med långrev och dessutom med not. Odensholm var s. a. s. den klassiska orten för fångst av torsk. På andra orter bedrevs denna fångst mera sporadiskt och i mindre skala. Vad ålfångsten beträffar, torde Ormsö ha gått i spetsen, tack vare ett synnerligen lämpligt fiskevatten. För fångst av abborre, gädda och sik användes också notar. Isynnerhet på Lilla Rågö hade man sådana (*stornot*). Stornoten roddes ut med båt, men drogs in till stranden. Det kunde hända att de som halade in noten, blev lindrigt sagt häpna, om fångsten var god. I den noten rymdes åtskilligt. Åtminstone blev den, som skrivit dessa rader, i högsta grad förvånad, när efter ett väl utfört notvarp noten halades in till stranden och visade sig vara full med sik. Fångsten vid detta tillfälle uppgick till omkring 1.000 kg. . . .

Sverige. Visserligen var kärleken till den uråldriga hembygden stark, men läget var ohållbart. Och sommaren och hösten 1943 och 1944 flyttade eller flydde den allra största delen av den svenska befolkningen i Estland under stora mödor och faror över till Sverige.

Uppbrottet skedde ofta under tragiska former. Men vi voro ej i samma situation som Eldbusk och Torén. Sverige försvann icke. — Dess fyrar hälsade oss vid Svenska högarna. Så underligt att åter se fyrarna lysa, tänkte vi. — Att då komma från Estland till Sverige var som att träda in i en annan värld. Vilken kontrast till det nyss genomlevda kriget med alla dess fasansfulla följder.

Ett strävsamt, torftigt liv sjönk undan. Ett nytt under andra förhållanden skymtade fram. En av mina vänner hälsade mig välkommen i Stockholm med orden: "Gud välsigne din ingång i detta land!" Jag skulle vilja säga: "Gud välsigne estlandssvenskarnas ingång i Sverige!" Goda och trofasta händer ha mött oss efter en stormig färd. Jag ber att få hälsa Kommittén för estlandssvenskarna: "Väl mött på stranden!"

Ja, varthän begav man sig med de i båtarna instuvade fiskebragderna? — Nargöbornas fiskevatten sträckte sig givetvis runt kring hela ön. Man stack ut till sjöss kortare eller längre sträckor, beroende på var man antog fisken var att finna. På Odensholm var det likadant. Havet var vidsträckt och — fritt på den tiden! Fiskarna behövde inte frukta annat än stormarna, som ofta nog rev deras dyrbara garn. Även Rågöborna förfogade över det vidsträckta havet. Det räckte till för alla. Rågöborna försökte sin fiske-lycka dels i närheten av öarna och dels vid Gräsgrund (Bådan), beläget c:a 1 och 1,5 mil från resp. Stora och Lilla Rågö. Gräsgrund utgöres dels av väldiga flyttblock och dels av en landrygg av havsgrus. Denna plägar ändra utseende och storlek, beroende på varifrån vindarna blåser. På Bådan brukade strömmingsfångsten ibland vara överväldigande, i synnerhet under strömmingens lektid i augusti månad. Då är det vanligt, att fisken i väldiga stim drar sig in under land, och ibland kunde det hända, att skötarna fylldes på en kort stund och blev lig-gande som snödrivor på havsbotten på c:a 2—3 meters djup.

Havet är givmilt — ibland. Men när fångster-
na, t. ex. av strömming, ökade, uppstod strax
svårigheter med deras avsättning. Nargöborna
seglade till Reval, där ju åtgången alltid var nå-
gorlunda konstant. Rågöborna försökte avyttra
sin fisk i den goda staden Baltischport (Paldiski).
I Baltischport fanns ofta blott en eller ett par
fiskgrossörer. Av dem var givetvis priserna i
hög grad beroende, men säljarna var tvungna
att acceptera deras anbud. Följden var, att för-
tjänsten ofta blev tämligen dålig trots riklig
fångst. Odensholmsborna, som hade lång väg
till närmaste stad, var tvungna att salta in fisken
och avyttra den på en gång, då de på hösten for
till staden för att skaffa vinterförråd av viktiga
förnödenheter.

Ormsöborna hade Hapsal som avsättningsort.
Där var förhållandena beträffande prisbildning
och avsättningsmöjligheter likartade med dem i
Baltischport, varför fiskarna i regel erhö-
ll ersättning för sitt hårda och ofta farofyllda ar-
bete. Det var inte alls ovanligt att t. ex. ström-
ming avyttrades till 2—3 öre pr kg. I värsta fall
fanns ingen annan utväg än att vräka fisken i
havet.

På grund av kustens karaktär saknades helt
eller delvis naturliga skyddande anläggnings-
platser för fiskebåtar. Endast på Nargös sydsida,
på Stora Rågös nordsida och på Lilla Rågös syd-
sida fanns skyddande "hamnar". Infarten till
dessa — utom på Nargö — var mycket grund
och vållade besvär, i synnerhet nattetid. Nu var
ju de estlandssvenska fiskebåtarna av mycket
blygsamma dimensioner, 6—7 m. längd, men när
vattendjupet är otillräckligt, så är ingenting att
göra. Båtarna var därför tvungna att noga hålla
sig i de djupare rännorna och sorgfälligt undvika
varje undervattensgrund eller enstaka sten. Den
s. k. hamnen på Lilla Rågös sydsida användes på
grund av ovan beskrivna besvärligheter högst
sällan av ordinära fiskebåtar, utan man flyttade
dem till motsatta sidan av ön. Där fanns fak-
tiskt en brygga, men denna var byggd på sådant
sätt, att den erbjöd mycket ringa eller intet
skydd alls. Båtarna vinschades därför direkt
upp på land. Strandvallen lutar tämligen brant
ned mot vattnet. För att göra det lättare att
vinscha i land båtarna lade man ut steglignande
underlag, bestående av 3—4 längsgående tim-
mer, på vilka man spikade starka ribbor med
omkring 50 cm. inbördes avstånd. På dessa
"stegar" vinschades båtarna upp antingen med
eller utan last. Vid landning kördes förstäven
rakt in i strandgruset, och om ingen människa
råkade vara nere på stranden, måste någon av
besättningen hoppa i land och hugga en stark
järnkrok, som var anbringad i ena ändan av en
lång wire, i ett schackel i båtens stäv. Sedan
var det bara att rusa till gångspelet. Det gällde
att så snabbt som möjligt få båten stadgad, innan
brottsjörnarna vände den med långsidan mot land,
ty då kunde den lätt slås sönder eller — i bästa
fall — fyllas med vatten. Även de övriga av be-
sättningen skyndade nu till hjälp vid spelet, och

snart stod båten väl stöttad på det torra. Givet-
vis förkortades båtarnas livslängd avsevärt ge-
nom en så omild behandling.

När båtarna skulle ut var tillvägagångssättet
betydligt enklare och försiggick utan nämnvärd
kraftansträngning. "Stegen" begöts med vatten,
om den var torr, stöttorna avlägsnades, så att
båten kom att ligga på slaget, och kroken haka-
des ur stävens schackel. Alle man hoppade i
båten, en liten vickning med skrovet — och med
buller och gny gled den ned i vattnet. Var far-
kosten en segelbåt, gällde det nu att sätta segel.
Var det en motorbåt — ja, då var det väl, om
man hade gott handlag med motorn.

Det här ovan beskrivna förfarandet gällde i
huvudsak vid relativt högt vattenstånd. Var
vattenståndet däremot så lågt, att båten inte blev
flott omedelbart, sedan den lämnat "stegen",
måste männen hoppa överbord för att med
handkraft få den flott. Vid hård nordlig och
nordostlig blåst kom brottsjörnarna rytande direkt
mot land, varför varje man fick taga sig i akt för
att inte bli krossad under båten. I andra fiske-
lägen var det inte fullt så vådligt som här men
besvärligt nog ändå.

Visserligen försökte staten göra sitt bästa att
bygga hamnar och vågbrytare, och de värsta
bristerna avhjälpes på många håll, men statens
tillgångar var begränsade, och alla behov kunde
givetvis inte tillfredsställas på 20—30 år.

Fiskebåtarna var, som ovan nämnts, små,
emedan hamnar saknades och fisket i huvudsak
bedrevs i kustvattnen, varvid farkosterna utan
större olägenhet kunde återvända till hemstran-
den och övernatta där, sedan fiskredskapen lagts
ut. Ursprungligen var båtarna för det mesta
tvåmastade och försedda med två sprisegel, var-
vid förmasten stod i en tvärså i fören och i all-
mänhet inte var stöttad med vanter. Akter-
masten ställdes i ett hål i roddbänken och var
vanligtvis stöttad med vanter av tågvirke. Stål-
wiren blev allmän först efter sekelskiftet. Bå-
tarna var spetsgattade. Senare övergick man till
enmastad rigg, varvid det förliga spriseglet er-
sattes med en stagflock. Bogspröt saknades. Den
senare typen var bekvämare att manövrera och
gick under kryssning lättare överstag.

Några år efter sekelskiftet började många fis-
kare skaffa sig motordrivna båtar. De första
fanns på Nargö. Omkring år 1910 fanns även på
Lilla Rågö en motorbåt, som ägdes av Samuel
Espling o. a. Dessa motorbåtar var tyvärr inga
säkra fortskaffningsmedel, emedan motorerna,
antingen på grund av ofullkomlig konstruktion
eller bristande insikt hos dem, som skötte dem,
var ständiga föremål för mindre väl valda till-
mälen. Det var gott att ha segel och åror i
ständig beredskap.

På 1920-talet blev motorbåtarna ganska all-
männa, och där var ett skede slut i fiskets histo-
ria. Ett nytt hade begynt, men detta fick för
estlandssvenskarnas vidkommande ett brått slut
— om tragiskt eller ej må var och en själv avgöra.

Minnen från S. O. V.:s tillblivelse

Man och man emellan hade sedan länge diskuterats möjligheten att bilda en svensk upplysningsförening, men först 1909 skulle tanken förverkligas. Detta år samlades nämligen en rad estlandssvenskar på Bysholms herrgård till ett konstituerande möte och avfattade stadgar för föreningen. Det var under förryskningstidens svartaste skede som denna tanke föddes. Man erfor ett trängande behov av förbindelse med Sverige. Det svenska språket var hårt trängt från såväl estniskt som ryskt håll. Den svenska folksjälen tycktes ligga i dödsryckningarna och gav endast svaga livstrecken. Det gällde alltså att tillföra den svenska stammen ny livskraft. Emellertid fick man vid varje handling iakttaga den allra största försiktighet, så att det hela icke stjälpes på grund av ryssarnas misstänksamhet. Allt svenskt betraktades nämligen med största misstroende av dessa. Dåvarande guvernören i Reval, Korostavetz, var känd som en nitisk rysk ämbetsman, vilken vid minsta anledning slog till. Så t. ex. beslagtogs några år efter föreningens grundande S. O. V.:s arkiv och återlämnades aldrig.

Såsom redan namnet anger, skulle föreningens verksamhet omfatta den svenska folkstammens väl i såväl andligt som materiellt avseende. Föredrag skulle hållas i allmänbildande ämnen även som beträffande jordbruksfrågor, bibliotek skulle anskaffas och skolor upprättas, så t. ex. i Korkis och Vippal, och de redan existerande svenska skolorna skulle förbättras. Föregångsmän och initiativtagare voro lektor Hans Pöhl och kyrkoherden i Nuckö församling Eduard Maass. Vid tillsättandet av ordförande i föreningen uppstod det tvist om vem av de två som hade den största förtjänsten i föreningens tillkomst. Majoriteten röstade för Pöhl.

Innan S. O. V. kommit till, saknades varje möjlighet till kulturell verksamhet i svenskbygden. Jordbruket bedrevs på förfädernas sätt med åldriga redskap. Ingen var, som kunde visa vägen till något nytt. S. O. V. vinnlade sig särskilt om jordbrukets uppräckning. Den främste föredragshållaren var Aleks Tennisberg, som for från by till by och undervisade. Han var en eldsjäl, då det gällde att rycka upp estlandssvenskarnas modernärning ur dess förfall.

Så vaknade svenskhetstanken till nytt liv och sköt nya skott.

Joel Nyman.

S. O. V. I SVERIGE

av pol. mag. ELMAR NYMAN

Det nyaste avsnittet i föreningen Svenska Odlingens Vänners intressanta och växlingsrika historia omfattar en fyraårsperiod i Sverige.

Bekymmer för framtiden och den första tidens anpassningssvårigheter hade knappt övervunnits, när ett fyrtiotal intresserade, däribland flera framstående rikssvenskar, den 29 mars 1945 samlades i Stockholm för att återuppliva S. O. V. och antaga omarbetade stadgar. Samtliga deltagare i det konstituerande sammanträdet önskade bli föreningens medlemmar. Sedan dess har medlemsantalet ständigt ökat och uppgick i slutet av juli månad 1949 till c:a 570, en siffra som något torde överskrida den högsta ute i svenskbygden.

Det ligger i sakens natur, att S. O. V.:s verksamhet här delvis måste få en annan inriktning än i Estland. Många av våra problem där ute — värden om det svenska språket, kulturella självbestämmanderätten, upplysnings- och instruktionsverksamheten i såväl ekonomiska som sociala frågor — ha här lösts av sig själva. Till synes skulle man kunna instämma med dem som ansett S. O. V.:s verksamhet här överflödigt, men de gångna årens erfarenhet pekar i motsatt riktning. Arbetsuppgifter ha ej saknats och mycket återstår att ta itu med. Endast några av föreningens verksamhetsområden skola i korthet antydvas.

Genom ett intimt samarbete med Kommittén för estlandssvenskarna och Rågöstiftelsen har föreningens styrelse kunnat följa estlandssvenskarnas successiva inplantering i det svenska samhället. Tack vare god kännedom om perso-

ner och förhållanden ha styrelsemedlemmarna vid flerfaldiga tillfällen kunnat lämna värdefulla råd och upplysningar. I "Stiftelsen Kustbohemet" har föreningen en representant, till vilken de gamla vid behov kunna vända sig och vilken i sin tur kan framlägga deras synpunkter vid stiftelsens styrelsesammanträden.

Föreningen ser i utgivandet av tidskriften Kustbon en av sina viktigaste uppgifter. Kustbon når de avlägsnaste familjer och hjälper genom sina artiklar och familjenotiser till att vidmakthålla och stärka samhörighetskänslan estlandssvenskarna emellan.

"Tollare-dagarna" ha redan blivit en tradition. Hur många och kära vänner vi än hunnit skaffa oss bland våra rikssvenska grannar och kolleger, känna vi ändå längtan efter vänner och fränder hemifrån. Ordnandet av s. k. hembygdsdagar och samkväm har därför sin givna plats i föreningens verksamhet.

Ett betydelsefullt verksamhetsfält erbjuder värden av gammal estlandssvensk bygdekultur. Det som där hemma kunde tyckas efterblivet och värdelöst, har här fått en kulturhistorisk innebörd. Mycket kan genom uppteckning och på annat sätt räddas undan glömskan. Vi ha all anledning att känna oss tacksamma mot de personer, som antingen knutna till vetenskapliga institutioner eller enskilt, sysselsätta sig med våra uråldriga munarter och sedvänjor. Mycket återstår emellertid för oss själva att uträtta därvidlag, och här hoppas föreningen få många intresserade medverkan.

Av det sagda torde i någon mån ha framgått, att föreningen S. O. V. sådan den för närvarande framstår har gamla traditioner att bygga på,

Det glada Reval på 20-talet

"Tre trallande jäntor"

När man sitter och bläddrar i "Kustbon", årgångarna 1918—1923, är det många glada minnen som passera revy.

Estlands självständighetstid hade nyss gått in och även den svenska minoriteten fick fritt utveckla sig efter egna linjer. Inom ramen av Svenska Odlingens Vänners verksamhet idkades också ett glatt sällskapsliv, till vilket vår driftiga lärarinna fröken Ester Nyman oftast var initiativtagare. En festkommitté bildades, som hade till uppgift att minst två gånger årligen ordna med ett festprogram till S. O. V:s respektive Svenska skolans i Reval förmån. Fröken Nyman införskrev ifrån Finland små teaterpjäser, som bl. a. skulle utfylla programmet. Så gällde det då att rekrytera en teateramatörtrupp. Det var värre det, ty det fanns ingen manlig ungdom till hands, när vi startade. Men det fick gå ändå. Vi flickor spelade själva pojkkrollerna. I den första pjäsen, som gick av stapeln, "Miljonerna", hade vi inte mindre än fyra herr-roller och den femte, som skulle föreställa en flicka, avslöjades även hon i slutscenen som pojke. Först vid generalrepet hade vi bett en herre närvara för att se till, att vi ej bar oss åt allt för tokigt. Kritiken var nedslående, men efter en liten "avputsning" fick det lov att duga ändå. Så anmodades fröken G. Alfthan att instudera svenska folkdanser med oss. Då gällde det att låna och fantisera ihop folkdräkter. Vi fick vara tacksamma, att ingen folklorist synade oss i sömmarna, ty det provet skulle vi icke ha kunnat bestå. Resten av programmet utfylldes med solosång och deklamation,

som förplikta, och att samtidigt många nya och intressanta uppgifter tillkommit, som fordra medlemmarnas och då framförallt styrelseledamöternas hängivenhet. Föreningens program bör kunna innefattas i orden: vördnad för det gamla, befrämjande av det nya.

där fröknarna D. Pettersson och E. Nyman fick gå i bräschen.

Efter denna knaggliga start, som av publiken mottogs med mycken välvilja och mycket överseende, upplevde vi till vår stora glädje, att det uppenbarade sig flera nya krafter, som anmälde sig frivilligt. Nästa gång hade vi bl. a. fru Hildur v. Britzke, född rikssvenska, med oss i kretsen. Fru v. Britzke var en förnämlig kulturpersonlighet. Även några ideellt lagda rikssvenska herrar, såsom ingenjör L. E. Landahl och agronom E. Faith-Ell ställde sin tid och sina kunskaper till förfogande.

Men det blev så småningom allt bättre. Amatörteatersällskapet fick sin egen regissör i skådespelerskan Betty Kuuskman, som av intresse för allt svenskt frivilligt åtog sig detta arbete.

Vingarna växte, och man funderade på att göra utflykter i svenskbygden med liknande program i kappsäcken. Så begav det sig, att ett glatt amatörsällskap från Reval, några livade rikssvenskar och andra intresserade föreningsmedlemmar for ut en pingsthelg till Ormsö. Detta var så att säga en "pionjärbragd", ty något sådant hade aldrig förr hänt på denna fridens ö. Men vi hade två banbrytare därute, folkskolläraren Joel Nyman och dåvarande kommunalsekreteraren Anders Lindqvist, som hjälpte oss på traven och jämnade vägen för oss. Mycket förarbete hade gjorts. Tänk bara på den idealiska scenen på "Kalkugnsbackan" med äkta segel som ridå! Teaterpjäsen "Lika barn leka bäst" och mycket annat stod på programmet. Den illustrerade folkvisan "Tre trallande jäntor" var bl. a. ett mycket uppskattat nummer, som t. o. m. måste bisseras. Aldrig hade vi förr spelat inför en så stor publik.

Glada folkdansare

Om denna fest behöver jag dock icke mycket förtälja, ty det finns ännu så många kvar i våra bygder här i Sverige, som voro med och som minnas den. I alla fall påstods det, att denna tillställning på Ormsö blev "epokgörande".

Nu hade man kommit i ropet, om det tillåtes att använda ett så högtflygande ord, och när lärarnas svenska sommarkurs i Hapsal 1919 skulle firas med en avslutningsfest på "Kurhaus", blevo vi revalsbor inbjudna att delta och medverka i programmet.

Men det var inte bara landet i grönskande färging som lockade oss ut till fåglar och sång. Även mitt i smällkalla vintern företogs en utfärd till Baltischport med slädparti till Korkis' skola dagen därpå. I konsul Treuguts gästfria hem fingo vi övernatta och blevo väl förplägade. Läraren Arvid Nyman stod för värdskapet i Korkis. Även där gick en liten pjäs och mycket annat av stapeln på en scen, som var 150 cm. (!) bred. Det var just inte mycket svängrum det, men enigheten och sämjan voro goda och det var huvudsaken.

Jag skulle kunna berätta en god stund till, men då det knappast saknas spaltfyllnad i detta nummer av "Kustbon", är det nog bäst att jag sätter punkt här.

En som var med i svängen.

* * *

Regeringen har beviljat Gustav Adolfsakademien ytterligare bidrag av lotterimedel med kr. 30.000 till fortsättande och avslutande av den stora undersökningen av den folkliga kulturen bland de till Sverige överflyttade estlandssvenskarna.

Johannes Tegelberg 60 år

Johannes Tegelberg föddes den 29 juni 1889 i Höbring by i Rikull socken i Estland. Som yngling kom han till Petersburg och arbetade inom skrädderiyrket och genomgick de obligatoriska studierna som lärling och gesäll samt fick diplom som skräddarmästare därstädes.

I Petersburg vistades han 12 år med 2 års avbrott, då han deltog i första världskriget och kämpade i Rumänien. Sedan återvände han till Höbring, där han var en uppskattad och omtyckt yrkesman. Hans stora hobby vid sidan av yrket var biodling. Men det andra kriget gjorde slut på idyllen i Höbring. 1944 flyttade Tegelberg till Stockholm. Även här arbetar han inom skrädderiyrket. Han är glad och vänsäll och omtyckt i vida kretsar.

Kallelse till årsmöte

Föreningen Svenska Odlingens Vänner bland estlandssvenskar i Sverige håller årsmöte i samband med estlandssvensk hembygdsdag söndagen den 28 aug. 1949 kl. 10.00.

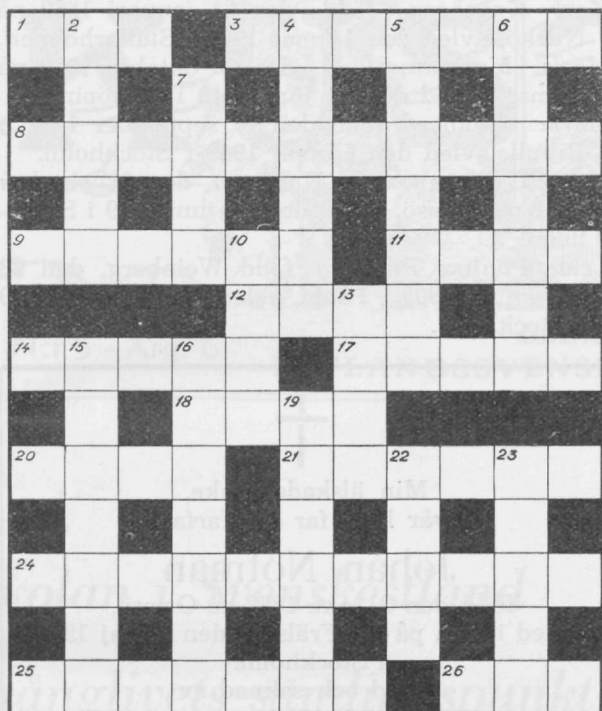
Dagordning:

1. Godkännande av kallelse till årsmöte.
2. Val av mötesordförande och sekreterare.
3. Val av två justeringsmän.
4. Styrelse- och revisionsberättelse.
5. Beviljande av ansvarsfrihet.
6. Val av ordförande.
7. Val av tre styrelseledamöter och två suppleanter.
8. Val av tre revisorer och två revisorssuppleanter.
9. Val av hedersledamöter
10. Medlemsavgiften.
11. Övriga frågor.

Buss avgår från Borgmästaregatan i Stockholm (linje 11) kl. 9.25 och 11.25. Enkel biljett kr. 1:05, vid köp av rabattbilletten om 10 biljetter 90 öre pr biljett.

Båt avgår från Slussen i Stockholm kl. 8.15 och 11.00.

Korsord nr 3

Vågrätt.

1. Räkneord.
3. Göra både kor och får.
8. Är den som ej kan sjunga.
9. Caesar var en sådan.
11. Land i öster.
12. Vulkan.
14. Bör ej släppas in i rummet.
17. Finns i varje kyrka.
18. Föda.
20. Användes efter rakning.
21. Lämnar hårt virke.
24. Ha vi haft i juli.
25. Säges stormen göra när den avtar i styrka.
26. Firar sin namnsdag i september.

Lodrrätt.

2. By på Ormsö.
4. Påbud.
5. Innehåller salt.
6. Kunna utsikterna vara.
7. Efter branden.
10. Göra många under semestern.
13. Byggde arken.
15. Bondebefolkning.
16. Omtala.
19. Skräckväld.
22. Jämn.
23. Elände.

Korsordet kan insändas i urklipp eller avskrift i kuvert märkt "Korsord 3" och skall vara "Kustbons" redaktion till handa senast tre veckor efter numrets distribution. De två först öppnade rätta lösningarna honoreras.

Lösning till
korsord nr 2.

S	T	R	U	M	P	O	R		A	
A	R			E		U	N	N	A	
A	N	K	A		L	I	N		D	
K	R		A			Ö	S	E	L	
V	A	N	T	A	R		Ö			
A	R	A	M	E	R	I	K	A	N	
L	Y		M		Ä		A		A	
P	A	S	S	A	N	D	E		A	T
		T			Q	D	L	A	R	E
P	R	A	T		R		L		B	
	U		R	A	R		I	G	E	L
R	I	D	R		B		P		T	
	N		G	R	Y	T	S	T	E	K

Förste pristagare till korsord nr. 2 blev herr Arvid Mickelin, Årstavägen 79, Stockholm 41. Andra priset tillföll fröken Karin Olsson, Karolinska sjukhuset, Stockholm. De bägge vinnarna ha erhållit var sitt bokpris.

VIGDE

Byggnadssnickaren
BERNHARD SELLNÄS
och
Fröken

GRETA HALLMAN

Gagnef

Rikull

Gagnef påskafton 1949

Vigseln förrättades av missionären Sven Näsmark

VIGSEL:

I Nacka den 18 oktober 1949 mellan Roland Brun och Dagny Mathilda Gunninger.

I Upplands-Väsby den 3 april 1949 mellan Albert Assian Eklöf-Ståhl och Agneta Alström, Söderby, Ormsö.

I Stockholm den 23 juni 1949 mellan tjänstemannen Anders Tammgren och Melita Mickelin, båda från Ormsö.

I Stockholm den 21 maj 1949 mellan Albin Ahlberg och Hilda Alkvist, båda från Ormsö.

I Stockholm den 28 maj 1949 mellan tjänstemannen Heino Avango och Karin Margareta Berg.

I Norrgarn den 15 juni 1949 mellan lantarb. Arnold Rudolf Brandt och Maj Gunhild Karlsson.

FÖDDA:

Ann-Katrin Elisabet, född den 23 maj 1949 i Upplands-Väsby, dotter till Kristina och Johannes Rönnberg.

Kristina Elisabet, född den 16 juni 1949 i Upplands-Väsby, dotter till Klara Irene Thomsson f. Vesterby och Alexander Thomsson.

Kent Bertil, född den 12 januari 1949, son till Alf-hilda Linnea och Anders Enkel.

Bengt Allan, född den 5 mars 1949, son till Stella och Robert Stein.

Mai-Britt, född den 27 maj 1949, dotter till Maria Lundström född Lindström och Johan Lundström.

Vivi Ann-Mari, född den 21 april 1949, dotter till Anna Hermine Puuström född Rosen och Arnold Valentin Puuström.

Erik Edvin, född den 10 februari 1949, son till Ilma Armilde och Hiljar Joanurm.

En son född den 14 april 1949 till Edita och Hjalmar Beckman.

DÖDA:

Josef Westerholm, född den 7 september 1872 i Rikull, avled den 8 april 1949 i Elofsrud.
Karl Timmerman, född den 28 november 1875 på Nuckö, avled den 18 april 1949 i Norrköping.
Johan Olof Ahlbom, född den 9 oktober 1945, avled den 26 april 1949 i Valla.
Johan Notman, född den 21 oktober 1867 på Ormsö, avled den 5 maj 1949 i Stockholm.
Alexander Paljasmaa, född den 5 januari 1891 i Vippal, avled den 20 mars 1949 i Södertälje.

Mina Vikman, född Ambros, den 5 mars 1865 på Nuckö, avled den 21 april 1949.
Karl Grönberg, född den 21 januari 1869 på Nuckö, avled den 14 maj 1949 i Stallarholmen.
Maria Murman, född den 20 oktober 1900 på Ormsö, avled den 14 juni 1949 i Nyköping.
Maria Stenberg, född den 19 september 1882 i Rikull, avled den 15 maj 1949 i Stockholm.
Maria Grönman, född Nordsten, den 12 oktober 1891 på Ormsö, avled den 10 juni 1949 i Stockholm.
Leida Pauline Pihlberg, född Weinberg, den 23 november 1909 i Paide, avled den 13 juni 1949 i Stockholm.

Vår käre far,
farfar och morfarsfar

Karl Grönberg
född den 21 januari 1869

har i dag lämnat oss, djupt sörjd och saknad
men i ljust och tacksamt minne bevarad av
oss, släkt och vänner.

HULDA KARL MARIA AUGUST
Barnbarn Barnbarnsbarn

Stenfasta gård, Stallarholmen den 14 maj
1949.

*Solen har dalat, dagen är slut,
stilla är klappande hjärtat.
Skönt är att vila från arbetet ut,
somna från allt som har smärtat.
Sov älskade far i din tysta grav.
Tack för all kärlek och godhet du gav.*

Min älskade make,
vår käre far och farfar

Johan Notman

född den 21 okt. 1867 på Ormsö,
avled i tron på sin Frälsare den 5 maj 1949
i Stockholm.

Sörjd och saknad av
MAKA,

Barn, Barnbarn, Svågrar, Svägerskor,
Syskon, Släkt och Vänner.

*Lycklig Du som ren fått lämna
Denna mörka jordens strand
Och som över Jordans bölja
Ilat in i Kanans land.
Mörk var natten, stormen hörde
Mot din farkost skyhög våg,
Men din ankargrund var säker,
Du vid Jesu fötter låg.*

Min högt älskade maka, mitt allt

Maria Grönman

— f. Nordsten —

född den 12 oktober 1891 på Ormsö,
avled den 10 juni 1949 i Stockholm.

Djupt sörjd och saknad av

MAKE,

Barn, Barnbarn, Syskon, Släkt och Vänner.

*Från livet till döden är vägen så kort,
hastigt du rycktes ifrån mig bort.
Tack, att du älskat och velat mig väl,
hav tack för allt, farväl, farväl.
Jordfästningen ägde rum i Huddinge kyrka
den 17 juni 1949.*

Vår kära mor, änkefru

Eva Westerborn

— f. Hallman —

född den 18 augusti 1878 i Rikull,
avled lugnt och stilla den 7 april 1949 i
Stockholm.

Djupt sörjd och saknad av

Barn och Barnbarn, Syskon och Vänner.

*Du lugnt och stilla vandrat har
all sorg och plåga tyst Du bar,
en mor så huld Du alltid var,
Ditt ljusa minne lever kvar.*